

OPIS ZROZUMIAŁY DLA SZEROKIEGO GRONA ODBIORCÓW

Czy kultura – ‘zachowanie przekazywane wielokrotnie przez społeczne lub obserwacyjne uczenie się, aż staje się cechą na poziomie populacji’ (Whiten i in. 2001) – to tylko ludzkie zjawisko? A może występuje też wśród nie-ludzi? Jako najbliżsi żyjący krewni ludzkości, szympansy (*Pan troglodytes*) i bonobo (*Pan paniscus*) są w centrum tej debaty (Hicks 2010), mając największą liczbę tradycji wśród badanych nie-ludzi (Whiten i in. 2001), w tym kulturę materialną związaną z przeżyciem, jak i ‘dialekty’ gestów (McGrew & Tutin 1978; Nakamura 2002). Istnienie kultury u naczelnych poza człowiekiem po raz pierwszy podejrzewano u makaków japońskich (*Macaca fuscata*) (Kawai, 1965), później u szympanсів (Goodall, 1973; McGrew et al. 1979; Boesch & Boesch-Achermann 2000). Szympansy w niewoli umieją przekazywać załączki ‘tradycji’ ‘naiwnym’ sąsiadom koloniom (Whiten i in. 2007). Różne zachowania szympanсів wykazują dużą zmienność między populacjami, a nawet sąsiednimi społecznościami, w technikach używania narzędzi (Las Tai: Luncz i in. 2012), jak i wyborze owadów na pożywienie (Las Mahale: McGrew 1992). Dotychczas opisano niewiele dużych ‘kompleksów kulturowych’: tłuczenie orzechów w Afryce Zachodniej (Boesch & Boesch-Achermann 2000), dziurawienie gniazd termitów (Sugiyama 1985; Sanz i in. 2004) i kije do uderzania w ule, by zdobyć miód w Afryce Środkowej (zob. Hicks i in., 2005; Estienne i in. 2017). Są to jednak przykłady pojedynczych zachowań, nie ‘kompleksów kulturowych’ (tzn. wielu tradycji rozpowszechnianych łącznie na dużym obszarze geograficznym). Czy są dziko żyjące populacje szympanсів, które rozwinęły takie kompleksy kulturowe, jakie odnotowano w niewoli (Whiten i in. 2007)? Proponując istnienie kultury jako wyjaśnienie zachowań szympanсів, a nawet ludzi, trzeba rozważyć inne, prostsze wyjaśnienia (McGrew, 1992), jak czynniki ekologiczne czy dostępność zasobów (Collins & McGrew 1987). Langergraber i in. (2010) wskazali na trudności z oddzieleniem wpływów genetycznych na zachowanie od kulturowych [ale zob. Marshall-Pescini & Whiten (2008)]. W ciągu 10-letnich badań w płn. Demokratycznej Republice Konga dokumentowałem dużą spokrewnioną populację szympanсів (Hicks i in. 2014) i dowody na ciągłość zachowań na dużą skalę na obszarze 50.000 km², takich jak częste gniazdowanie naziemne (zwykle rzadkie u szympanсів), używanie pałeczek do wydobywania mrówek *Dorylus* i *Ponerinae*, wydobywanie miodu i tłuczenie kopców termitów, owoców i wielkich ślimaków o podłoże (Hicks 2010; Hicks i in. w przyg. a). Zachowania te obserwuje się nawet po przeciwnych stronach dużej rzeki, Uele, w lasach sawannowych (północ), jak i w wilgotnym lesie tropikalnym (południe). Kompleks zachowań Bili-Uéré być może jest najrozleglejszym pozaludzkim kompleksem kulturowym znanym nauce. Nasze badania 12 obszarów w płn. DRK nie wskazują na związek między miejscami występowania narzędzi szympanсів a dostępnością poszukiwanego gatunku mrówek (Hicks i in. w przyg. b), ani w przypadku mrówek *Ponerinae* (Uogólniony Model Liniowy, N=12 miejsc, $p=0,91$), ani epigeicznych *Dorylus* (Uogólniony Model Liniowy, N=12 miejsc, $p=0,39$). Ponadto termyty *Macrotermes*, gatunek na którym gdzie indziej szympansy żerują za pomocą narzędzi, były ignorowane na całym obszarze mimo ich obfitości. Zamiast tego, badane szympansy tłuką kopce 2 gatunków termitów, które nie są wybierane przez szympansy gdzie indziej. Gruber (2009) wykazał w eksperymentach terenowych w Ugandzie, że zachowanie szympanсів może być kształtowane lub nawet wymuszane przez zjawisko wcześniej uważane za właściwe tylko człowiekowi: nadrzędność kultury (Gruber i in. 2011). Mechanizm takiej jednolitości zachowań wciąż jest nieznaną. Możliwości to m.in. wzajemne połączenia między populacjami oraz niedawna dywergencja od populacji przodków (Hicks 2010; Gruber i in. 2011). Między Bili a Ugandą jest spora luka w naszej wiedzy o zachowaniu szympanсів. Aby zweryfikować swoją hipotezę dot. ‘megakultury’ (Hicks 2010), przeprowadzę systematyczne badania kultury materialnej w Lesie Ituri leżącym mniej więcej w połowie drogi między Bili a Ugandą. Las Ituri leży ok. 400 km na południowy wschód od obszaru Bili-Uéré i wydaje się być z nim połączony poprzez stosunkowo nienaruszony pierwotny las deszczowy. Niewiele wiadomo o zachowaniu szympanсів z Ituri, ale to co wiemy (gniazdowanie naziemne, wydobywanie miodu, a w pobliskim lesie – tłuczenie kopców termitów) pozwala postulować, że jest to część ciągłego rozpowszechniania zachowań na ogromnym obszarze geograficznym (Hicks 2010). Gdzieś między Ituri a Ugandą następuje radykalna zmiana w szympanskiej kulturze materialnej, skoro szympansy z Ugandy budują nieliczne gniazda naziemne i używają bardzo niewielu narzędzi z patyków albo żadnych. Badania pomogą nie tylko określić jak duże są te różnice, ale także zrozumieć, jak do nich doszło.